

Societatea de Științe Istorice din România
Filiala Lugoj

RESTITUIRI BĂNĂȚENE

V

Editura *urostampa*

Timișoara - 2017

Coordonatori volum:
Prof. dr. Dumitru Tomoni
Profesor Horațiu Suci

Colegiul de redacție:
Dumitru Tomoni - președinte
Răzvan Pinca - vicepreședinte
Horațiu Suci - secretar
Șipoș Ibolya - membru
Medina Săvulescu - membru

Coperta:
Silviu Nopcea
Biserica romano-catolică – Lugoj
(secolul al XVIII-lea)

ISSN 2344-4355

Editura Eurostampa
Timișoara, Bd. Revoluției din 1989 nr. 26
Tel./fax: 0256-204816
edituraeurostampa@gmail.com
www.eurostampa.ro
Tipărit la Eurostampa

BANISSA (L.L.) – BANICA (L.CR.) – BĂNEASĂ (L.R.)

Sorin Fortiu*

Abstract. In linguists opinion *banissa* (Latin) / *banica* (Croatian) means the *wife* / *widow* of the *banus* (Latin). A reexamination of the information provided by the medieval documents reveals that *banissa* / *banica* was an honorary title received only by the *wife* / *widow* of the *banus* during her lifetime and mentioned after her death.

Lingviștii cred că *banissa* (l.l.), cuvânt obținut din rădăcina *ban* + terminația *-issa*¹, înseamnă *băneasă*² (*soția banului*³ -l.r.). Echivalentul din care el a apărut este *banica*², existent în limbile slavilor din sud⁴. Specificația este mai degrabă o raritate⁵ și are o atestare documentară târzie la sfârșitul secolului al XIII-lea. În cele

* istoric, Asociația ArheoVest din Timișoara, sorinfortiu@gmail.com

Notă: Toate **citările** sunt menționate prin folosirea scrisului *italic*. Dacă în acest citat exista deja ceva subliniat cu scris *italic* am recurs la folosirea scrisului normal pentru a indica acest lucru.

¹ feminin, singular, nominativ; *vide infra* și *comitissa* (1464), *ducissa* (1504) (l.l.).

² *bánné* (l.m.), *baniza* (l.it.).

³ *băneasă* sf [At: (a. 1646) ... / Pl: ~ese / E: **ban**¹ + -easă] **1-4** (*Înv*) *Soție de ban*¹ (3, 6, 9, 12) (MDA, I, p. 236).

⁴ înțeleg limbile (și dialectele lor) croată, bosniacă etc. "Slavi de/din sud" este folosit doar ca un termen generic.

⁵ fapt normal dacă ne gândim la statutul femeii în epocă.

ce urmează ne propunem să analizăm, cât mai exhaustiv posibil, informația istorică pentru a vedea dacă opinia lingviștilor se confirmă.

* * *

7.04.1299: *in castro Scardonae*⁶, *Paulus*⁷ *banus Crouaciae, Dalmaciae et dominus Bosnae* și consoarta sa (*consorte sua*) *Vrsa*⁸ *Banissa*, pentru urmașii lor, îl alege pe Ioan Botezătorul drept *patronus et dominus* al familiei și fondează o biserică în onoarea acestuia, în care urmează să servească frații minoriți, în mănăstirea Sfânta Elisabeta, care se află *adverso civitatis Scardonae*, unde sora banului, *domina Stanislaua*, prezidează colegiul monahal al ordinului Sfânta Clara și omenesc lăcașul sfânt cu bani și o înzestrea cu o moară, pământuri, din care unul îi aparține chiar Ursei, și vii⁹. Aceasta este atestarea documentară a cuvântului *banissa*¹⁰.

Banissa nu are cum să însemne *soția banului* pentru că acest lucru este menționat deja prin *consors sua*. Deci, cuvântul trebuie să aibă o altă semnificație, și aceasta nu poate fi decât aceea a unui titlu onorific. Precum Paul, care poartă titlurile *în exercițiu* de *banus* și *dominus*, Ursa deține titlul onorific de *banissa*. Titlul ei este *onorific* deoarece nu exercită direct puterea (chiar dacă, în acest caz, unul din pământurile donate este din patrimoniul ei propriu).

⁶ azi, Skradin, Šibenik-Knin županija, HR.

⁷ Pavao I. ŠUBIĆ Bribirski (l.cr.), bibriri SUBICS I. Pál (l.m.), Paul I ŠUBIĆ de Bribir (l.r.) [* ~1245; † 1.05.1312, Bribir], fiul lui Stepko, a fost căsătorit cu Ursa și a avut cinci feciori: Mladen, Juraj (George), Pavao (Paul), Grgur (Grigore) și Marko (Marcu).

⁸ Ursa (l.l.), Urša (l.c.).

⁹ Kukuljević, 1896, pp. 457–458, doc MDCXV (*Originale pergamenium in mea collection*).

¹⁰ în luna august a anului 1284, *Dessa de Banissa* își face testamentul în *domo testatoris* din *Veglia*^a (Thallóczy, Barabás, 1910, p. 23, doc XLI). De aici vedem că au existat și localități cu numele de *Banissa* chiar înainte de atestarea documentară a cuvântului, iar acesta este mai vechi.

^a azi, insula Krk, HR.

11.02.1304: se încheie o înțelegere între orașul *Scardona* și *dominus banus Paulus*, ocazie cu care este menționată și *consors sua domina Ursa banissa*¹¹. Soarta ei rămâne învăluită în ceață¹², iar Paul I ŠUBIĆ de Bribir moare opt ani mai târziu. El a fost "ceva" mai mult¹³ decât unul din acei oligarhii¹⁴ care au controlat regatul ungar la sfârșitul sec. XIII și începutul secolului următor. Încă din 16.06.1285, într-o scrisoare adresată papei, el se intitulează *Paulus banus Chroatorum et dominus Bosne*, Bosnie unde primul său născut, Mladen, era deja ban¹⁵. Pe baza aceluiași raționament (*vide* la 7.04.1299), și aici este vorba tot de un titlu onorific de *banissa*.

25.11.[~1326–'29]: *Banica, gospođa Jelisaveta i moj sin, ban Stefan* îl eliberează pe cneazul *Vuk(oslav)*¹⁶ și îi acordă mila lor până la sfârșitul vieții lor și doar în caz de necredință aceasta poate fi revocată. Actul este scris cu litere chirilice în vernacular – de

¹¹ *domini bani Pauli ... consorti suae dominae Ursae banissae* -DZ, VIII, pp. 76–77, doc 72; AKO, I, pp. 278–279, doc 554 (regestă în l.m.).

Cu forma coruptă *Banistæ* și cu o datare greșită a documentului (1284) la Johannes LUCIUS^a (*consorti suæ D. Vrsæ Banistæ* -Lucius, 1666, p. 202).

^a Ivan LUČIĆ (l.cr.), Giovanni LUCIO (l.it.) [* .09.1604, Trogir; † 11.01.1679, Roma], istoric.

¹² În 1898, publicând *Ordo Manualis Ordinis Frat[rum]. Min[orum]. de anno 1304*, Franko RADIĆ consemnează și

Aano domini M CCCC IIJ die quinta mensis octubris obiit magnifica domina ursa Inclita crouatorum banissa (Radić, 1898, p. 52) / *magnifica doamnă Ursa preamărita băneasă a croaților* (tr.m.). Informația a făcut carieră în istoriografia croată. Dar cum ar putea Ursa să fie decedată la data de 5.10.1303 când peste patru luni ea apare în înțelegerea dintre orașul Skradin și soțul ei, banul Paul? În 1911, Francesco MADIRAZZA arată că există două posibile date ale decesului, iar a doua este fără menționarea anului: *Di III Mensis Octobris. Obitus Comitisse Urse Consortis Domini Comitiss Pauli* (Madirazza, 1911, p. 103). Luna corespunde, data nu, iar anul și titlul lipsesc ...

¹³ printre altele și pentru că a bătut monedă proprie.

¹⁴ Engel, 2006, pp. 153–154.

¹⁵ ... *meum primogenitum banum Maladinum banum Bosnensium* ... (Ljubić, 1868, pp. 139–140, doc CCXVIII).

¹⁶ i.e. Vukoslav Hrvatinić, fiul lui Hrvatin Stjepanić.

unde și corespondentul *banica* pentru *banissa* (l.l.) – de către diacul Radin din ordinul *gospođe banice* și mai conține o referire la *banom Stefanom i sa njegovom gospođom i sa njegovom majkom, banicom Jelisavetom*¹⁷. Jelisaveta Nemanjić, copila regelui Ștefan Dragutin Nemanjić al Serbiei (1276–'82) și al Sirmiumului (1282–'16) și a Caterinei, fiica regelui Ștefan al V-lea al Ungariei, a fost soția banului Stjepan I. Kotromanić [† ~1313], ban al Bosniei între 1287–~1313, iar fiul ei, Stjepan II. Kotromanić, a fost ban titular al Bosniei după moartea tatălui său, dar în realitate a exercitat puterea doar între 1322–'53, împreună cu fratele său Vladislav.

În acest caz, pare că Jelisaveta chiar exercită puterea, iar *banica* nu ar mai fi doar un titlu onorific, dar faptele consemnate sunt mai degrabă minore și doar pe baza lor nu putem decide, mai ales că este menționat, chiar dacă doar în poziție secundară, și banul Stjepan II. Kotromanić.

16.11.1341: împuterniciții (*comissariorum*) testamentari ai *condam bone memorie domine Elene banisse dudum*¹⁸ *defuncte*, printre care se numără și *vice nobilis uiri ser Cerne de Fanfogna [civis] de Jadra*, pun în aplicare prevederile testamentului ei¹⁹.

2.03.1350: în *civitate Segnie*²⁰, în casa *egregii viri domini comitis Gregorii, nati condam bone memorie domini Pauli Croatorum bani*, văduva comitelui *Duymi, magnifica domina domina Elizabet*, donează o casă din oraș, pe care mama sa biologică, *domina Elena olim Croatorum banissa*, a lăsat-o prin testamentul ei bisericii fraților minoriți din Senj în anumite condiții, care au fost respectate. *Paul banul de bună memorie* nu este greu de identificat în persoana lui Paul I ŠUBIĆ de Bribir⁷, iar *comitis Gregorii* este fiul său Grigore (IV). Comitele *Duymus* este Dujma al III-lea de Krk (Veglia)²¹, comite de Požega, iar Elizabeta este copila lui Mladen al II-lea Šubić²² și Elena²³. Această Elena, *olim*²⁴

¹⁷ Publicat în premieră de către Šišić, 1905, p. 217, doc 5 (cu inadvertențe).

¹⁸ *recent* (tr.m.).

¹⁹ Krekich, 1927, pp. 138–139, doc II.

²⁰ azi, Senj, Ličko-senjska županija, HR.

²¹ Dujma III. Krčki (l.c.), Frangepán (II.) Duim (l.m.).

²² Subich György (l.m.).

băneasă a croaților, este menționată așa deoarece soțul ei, Mladen, fiul banului Paul, a fost și el ban al croaților între 1304–'22. În vara târzie a anului 1322, la Bliska²⁵, Mladen pierde lupta cu oștirea condusă de către Ivan Babonić²⁶, banul întregii Slavonii și ajunge prizonier la curtea regelui Carol Robert de Anjou, unde și moare în temniță [† <1341]. Pe soția lui o regăsim refugiată²⁷ la Napoli în anul **1335**. La data de 4 mai, regele Robert *cel înțelept*²⁸, unchiul lui Carol Robert de Anjou, instituie o rentă viageră anuală²⁹ în favoarea ei în valoare de 200 de florini de aur, plătibili la Veneția ori Florența. În documentul regal, ea apare drept *spectabilis domina Elena Banissa Sclavonie*³⁰ *consanguinea nostra*³¹ *carissima*³². În documentele plăților făcute în anii 1335 și 1337, la data de 5 mai, ea apare drept *Spectabilis mulier domina Helena, banissa Sclavonie consanguinea nostra carissima*³³ și *magnifica, muliere domina Helena banissa Sclauonie, consanguinea dicti domini regis și domine Elene banisse Sclauonie*³⁴. În anul **1341**, apare *domino Cerne de Fafongnis de Jadra, procuratorum et comissariorum testamenti domine Helene banisse vxoris condam domini Mladini olim banni ... ipsa domina banissa ...*³⁵.

²³ Korbáviai Iloná (l.m.), Elena, Helena (l.l.), Jelena (l.c.).

²⁴ olim (l.l.) = odată; odinioară, anterior, înainte, pe vremuri, altădată, cândva (l.r.).

²⁵ azi, Blizne, HR.

²⁶ Babonics János (l.m.) a fost ban al întregii Slavonii între 1316–'22 și atestat ban al Croației la 15.10.1322.

²⁷ *ex spiritu devocionis olim de propriis veniens ad sanctuaria urbis Rome* (DZ, X, p. 210, doc 151).

²⁸ Robert I de Anjou *cel înțelept*, a fost rege al Neapolelui (Siciliei) și al Ierusalimului, conte de Provence și Forcalquier între 5.05.1309–20.01.1343.

²⁹ *annua provisione* (DZ, X, p. 210, doc 151 și *Ibidem*, pp. 321–322, doc 245).

³⁰ pentru confuzia *Sclavonia* ≡ Croația, *vide* Fine, 2010, pp. 82–84 și nota 70.

³¹ necunoscuta mamă a lui Paul I ŠUBIĆ a aparținut familiei arpadiene, cu care era înrudit și regele Robert, dar nu putem exclude nici o relație directă de rudenie între rege și Elena.

³² Camera, 1860, pp. 409.

³³ DZ, X, p. 210, doc 151.

³⁴ DZ, X, pp. 321–322, doc 245.

³⁵ Barada, 1930, p. 169.

Elena poartă până la moartea sa titlul onorific de *banissa*, iar urmașii o menționează tot așa.

15.06.1358: *In pleno et generali consilio cuitatis Spaleti* (i.e. Split - n.m.), consilierul *Ser Francesschus Damiani* propune trimiterea *unum vel duos ambaxiatores ad dominum banum vel banissam*. Cu credențialele consiliului, *ser Gianinum Cipriani* și *ser Nicolam Petri Nicole* sunt trimiși la *dominum banum et dominam banissam* în duminica din 17 iunie³⁶. Între 2.07.1357 și 18.11.1358 drept ban al Croației este atestat Ioan (de Ludbreg), fiul lui Petru de Ladony³⁷. Numele soției sale nu este cunoscut.

În ochii celor din Split banul și băneasa merită un tratament egal, dar acesta este doar un tertip diplomatic rafinat.

15.01.1361: printre notele lui Johannes LUCIUS găsim și știrea despre *Banissei, care va veni de la Split la Trogir, să i se dea o (parte?) dacă stă o singură seară. Dacă nu, [să i se dea] încă unul, dar nu mai mult*³⁸. Nota este confuză.

22.01.1362: tot printre notele lui J. Lucius³⁹: *Tractentur (?) regina cum bano et banissa per octo ellectos ad custodiam civitatis cum omnimoda auctoritate, et provideatur de Vlachis*⁴⁰.

6.11.1362: cetățeanul raguzan Marco de Sissa este împuternicit de către oraș să plătească la Zadar *obligationem nostri comunis* către *dominum banum Dalamacie et Crohacie*. Cu această ocazie, el este împuternicit să aștepte și răspunsul din partea *dominus banus aut domina banissa*⁴¹. Între 1359-'66, *honorul* este ocupat, pentru a doua oară, de către Nicolae, fiul lui Petru, *de genere Balog*,

³⁶ Stipišić, Šamšalović, Matijević-Sokol, 1983, pp. 191–192, doc 121.

³⁷ Ludbregi "Csúz" János (l.m.); Engel, 2003b, *sub voce* Ludbregi (Csúz).

³⁸ *Banisse venture a Spalato Tragurium, (detur) unus partus (?) si stet una sera tantum, sin plus alius, et non plus* (Rački, 1881, p. 235).

³⁹ Nu este sigur că au existat și documentele originale care menționau cuvântul *banissa*, ori acesta este folosit doar de către J. Lucius în secolul al XVII-lea.

⁴⁰ Rački, 1881, p. 236.

⁴¹ Gelcich, Thallóczy, 1887, pp. 37–38., doc 31.

ramura felsőlendvai⁴², care a fost căsătorit cu Margareta de Debrecen⁴³, nepoata fostului palatin Doja de Debrecen⁴⁴.

Pare că dacă banul nu este în regiunea de care el răspunde, soția sa îi prelua unele dintre atribuțiuni, precum receptarea birului și eliberarea unei "chitanțe", dar acestea nu pot fi încadrate drept *exercitare a puterii*, astfel încât titlul este doar onorific.

31.05.1389: după ce s-a oferit dispensa papală necesară în vederea căsătoriei dintre *Stephanum [filii] Philippi de Korgd⁴⁵ militem, et banissam de Vezem*, care erau înrudiți în *tertio gradu consanguineitatis*, tezaurarul curiei papale, episcopul Augustin, solicită o pătrime din dota miresei și din donațiile făcute la nunta dintre zisul *Stephano, et banissa coniugibus⁴⁶*. Ștefan de Korogy⁴⁷, fiul lui Filip, *de genere Keled*, a fost ban de Mačva în două rânduri: 1383-'85 și 1394-'97. În 1389, Ștefan nu mai purta titlul de ban, iar episcopul Augustin îl indică doar drept *militem⁴⁸*. Probabil că această căsătorie are loc în timp ce Ștefan ocupa demnitatea de *Banatus* (1383-'85) deoarece nenumită⁴⁹ sa soție este menționată cu titlul onorific de *banissa*. Cei doi vor avea trei feciori: Filip, Ștefan și Nicolae. Aici *banissa* este doar un titlu onorific.

14.11.1408: fratele Ioan de Skradin, gardianul, administratorul și rectorul mănăstirii Sfântul Ioan, localizată *extra muros* Skradin, apelează din nou la ajutorul *magnificum et potentem virum, dominum nostrum, dominum Sandalium sumpmo (!) vayvodam Bozne, sive ad*

⁴² Szécsi Miklós (l.m.).

⁴³ Debreceni Margit (l.m.) a fost copila lui Paul de Debrecen / Debreceni Pál [† 1361].

⁴⁴ Debreceni Dózsa (l.m.) [† 1322].

⁴⁵ cu specificația editorului FEJÉR György (*al. Korogh ban. Machou*) (CD, X/1, p. 530).

⁴⁶ CD, X/1, pp. 530–532, doc CCXCIII.

⁴⁷ Kóroghy / Kórogyi István (l.m.).

⁴⁸ În anul 1389, Ștefan de Korogy este atestat drept comite de Keve (8.09.) și de Caraș (9.09.–12.11.).

⁴⁹ Josip BÖSENDORFER afirmă că *Stjepan bio je mačvanski ban i kao takav oženio se 1353 (fals!) nekom djevojkom is Pečuha (fals!), imenom Vezem (fals!)* (Bösendorfer, 1913, p. 369).

dominam banissam într-o pricină juridică⁵⁰. De-a lungul vieții sale, Sandalj Hranić Kosača a purtat doar titlul de voievod. Se crede că el primește Skradin și Ostrovica de la (anti)regele Ladislau de Neapole *cel Mărinimos* (23.03.1407), ori că le-a dobândit prin căsătoria sa din primăvara anului 1405⁵¹. Tocmai de aceea fratele Ioan i se adresează cu *dominum nostrum*. În opinia lui Ferdo ŠIŠIĆ, *dominam banissam* este Anka / Ana, copila banului croat Vuk Vukčić Hrvatinić, dar el doar a înțeles greșit sursa bibliografică pe care se bazează și pe care o citează. În fapt, THALLÓCZY Lajos demonstrase că ea este soața acestuia, iar Caterina, soția lui Sandalj începând din anul 1405, este copila lor⁵². La data de 17.07.1391, regele Ladislau de Neapole îl numește pe Vuk Vukčić Hrvatinić drept ban al Croației și Dalmației, titlu pe care acesta îl pierde în anul 1395. În acest an, pe când vizitează Zadar, el este deja indicat drept *olim Banus*. Apare drept *bano de Boznia* din partea regelui Sigismund de Luxemburg la data de 16.08.1396. Vuk moare la data de 20.09.1397⁵³ fără urmași feciori. Anka / Ana apare în documente purtând titlul de *banissa* și cu alte ocazii⁵⁴:

29.03.1405: *nobilis mulier Banuczta relicta quondam bani Wlf* (i.e. Vuk -n.m.) *domicelli vidua*⁵⁵ / *nobila femeie băneasa, văduva decedatului fost ban Vuk domicellus* (tr.m.). Pentru că documentul are porțiuni lipsă, textul nu este foarte inteligibil. Oricum, *Banuczta* nu este un diminutiv al unui nume propriu (ea se

⁵⁰ Šišić, 1938, pp. 310 (182)–312 (184), doc 127.

⁵¹ Lovrenović, 1986, pp. 231–236.

⁵² Thallóczy, 1914, pp. 135–141.

⁵³ *Hrvatski biografski leksikon, on-line*

<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=244> (22.08.2017).

⁵⁴ după cum există și documente care o menționează fără acest titlu onorific:

27.11.1399: *magnifica domina domina Anna uxor et relicta quondam magnifici viri domini Volchi bani ... domine Anne* (Lovrenović, 1986, p. 232, nota 3)

28.12.1410: *magnifice domine Anne ... relicte domini Volzi banni* (Lovrenović, 1986, p. 235, nota 26).

⁵⁵ Thallóczy, 1914, p. 135.

numea Anka / Ana) și nici o poreclă, ci o coruptelă⁵⁶ a cuvântului *banica*.

15.06.1409: *Nos domina banissa Anna relictă bone memorie domini bani Vulch* (i.e. Vuk -n.m.) *et nos Sandalus dei gratia vojvoda magnus tote Bosne* donează, din patrimoniul lor propriu (comun?), servitorului lor, comitele Alex Pastrovich și urmașilor săi, satul *Cricena draga* din comitatul Ostrovica, cu toate pertinențele sale⁵⁷. Să mai menționăm doar că un document datat 28.12.1410 poartă atât pecetea voievodului Sandalj cât și pe cea a *banissei Anka / Ana*⁵⁸.

29.11.1412: dogele venețian Micael Steno îi scrie *Magnifico et potenti domino Sandalio magno vaivode Bosine* referitor la un depozit în valoare de 6000 de ducăți⁵⁹ făcut de către *magnificis dominabus Banize et Catarine ipsius filie*⁶⁰. Forma *banize* (i.e. *baniza*) este echivalentul în limba italiană pentru *banica* (l.cr.) / *banissa* (l.l.).

10.03.1421: la Veneția, ambasadorii *magnifici domini Sandali supremi vaivode Bossine* ridică problema regiunii sale Kotor (*ala nostra terra de Cataro*) ocupată de către venețieni. Cu aceeași ocazie se redeschide chestiunea depozitului financiar de 6000 de ducăți făcut de către *madona Helena fjuola che fo de Voch* (i.e. Vuk -n.m.) *bam* (sic! *bani* -n.m.) *e de madona Ancha baniza*⁶¹ la curia venețiană. Elena este un exemplu foarte clar că titlul de *banissa* nu se moștenește.

Anka / Ana exercită puterea (face donații, are pecete personală), dar acest lucru se întâmplă doar în cadrul proprietăților pe care le deține (în condominiu cu ginerele ei?). Titlul este onorific.

⁵⁶ o transcriere fonetică aproximativă a cuvântului dintr-un dialect al slavilor din sud.

⁵⁷ Thallóczy, 1914, p. 352, doc XXIII.

⁵⁸ Lovrenović, 1986, p. 235, nota 26.

⁵⁹ într-un document venețian datat 22.04.1412 se menționează o sumă dublă (Ljubić, 1878, pp. 252–254, doc CCXVIII; p. 253).

⁶⁰ Ljubić, 1886a, pp. 31–32; Tkalčić, 1900, p. 139.

⁶¹ Ljubić, 1886b, pp. 73–75; p. 74; Tkalčić, 1900, p. 139.

4.09.1431⁶²: în testamentul său, dat în *castro nostro Beczkow*, Stibor de Stiboricz *cel tânăr*⁶³ amintește și de *Magnificem dominam Jachmam Banissam sororem nostram*⁶⁴. Jachna (Ana) a fost căsătorită cu Ladislau de Ujlak⁶⁵, fiul magistrului Bartolomeu, ban de Mačva între 1402–'03 și 1410–'18. Acesta este atestat a purta titlul de ban pentru ultima oară la data de 24.02.1418 și moare în același an, după data de 6 martie⁶⁶. Și în acest caz *banissa* este doar un titlu onorific.

3.11.1436: printr-o scrisoare adresată lui *Magnifico Domino Comiti Angelo et Croatie Bano*, Andrea GRITTI⁶⁷, *Spalati Comes*, solicită restituirea datoriei⁶⁸ pe care *Magnificam Dominam olim Banissam Dominam Katarinam [et / vidua / filia?]*⁶⁹ *quondam Magnifici Comitis et equidem Bani Domini Iohannis Cetine atque Comitis, soceri vestri*⁷⁰, o avea(u) la *nobile Viro Petro Marci Pezenich*⁷¹ din Split⁷². *Angelo* este Ivan⁷³ (Anž⁷⁴) Frankopan⁷⁵,

⁶² *feria tertia ante festum Natiuitatis Sancte Marie Virgine Gloriose*

⁶³ †1434; comite de Bars, Nitra, Trencsén și Maramureș.

⁶⁴ Wenzel, 1874, pp. 190–197; p. 193.

⁶⁵ Bertalan fia, László; Újlaki László (l.m.).

⁶⁶ Dvořákov, 2002, p. 400.

⁶⁷ Andrea GRITTI di San Marcuola [* 1394, Veneția; † 5–11.07.1450, *Eodem*]; fiul lui Andrea, a fost conducătorul venețian al orașului Split între 1434–'37.

⁶⁸ pentru care amanetaseră *argenteum per libras CCCLXXJ* (i.e. 371 -n.m.) *solidos X parvorum* (Alačević, 1900, p. 172). Pentru că scrisoarea lui A. Gritti a rămas fără răspuns, gajul a fost vândut la licitație publică (*Ibidem*, p. 171, 173).

⁶⁹ aici îmi pare că lipsește un cuvânt de legătură, care poate schimba modul în care textul este înțeles.

⁷⁰ ... *magnifica doamnă mai înainte băneasă, doamna Katharina [și? / văduva? / fiica?] răposatul(ui) magnific comite și deopotrivă ban domnul Ivaniș de Cetin și comite, socrul dumneavoastră ...*

⁷¹ Marco di Pietro Pezenich^a (l.it.), Petar PEČENIĆ (l.cr.); se pare că a fost bunicul cunoscutului Marko MARULIĆ [* 18.08.1450, Split; † 5.01.1524, *ebenda*].

^a și Pecenich, Picinich.

⁷² Alačević, 1900, pp. 172–173.

comite de Cetin⁷⁶, care era căsătorit⁷⁷, din anul 1416, cu Catarina⁷⁸, prima copilă a lui Ivaniš Nelipčić Cetinski⁷⁹, ban al Croației și Dalmației⁸⁰ (1416⁸¹? sau 1419⁸²?) și probabil a Elisabetei, fiica palatinului Detrik Bublik⁸³. Știm că soția lui Ivaniš, și probabil mama Catarinei, se numește Elisabeta din documente emise de Ivaniš la 20.01.1411⁸⁴ și 21.07.1431(?)⁸⁵. Josip ALAČEVIĆ

⁷³ cunoscut în diferite limbi și drept Anž, Angelo, Gian, Giovanni, Zuan, Zian, Hanž, Hans, Joannes, Johan, Johannes, Vale, Valle, Valen, Gian Franchi, Jany Franchi, Johan Franke.

⁷⁴ Anž (l.cr.), Angelus (l.l.), Angelo (l.it.), Anghel (l.r.).

⁷⁵ Frangepanus / Francopanus (l.l.), Frankopani, Frankapani (l.cr.), Frangipani (l.it.), Frangepán (l.m.).

⁷⁶ Ivan VI (Anž) Frankopan Cetinski (l.cr.), Frangepán János (l.m.); pentru viața sa plină de aventuri, *vide* Ibler, 2007.

⁷⁷ înțelegerea între părinți privitoare la uniune a avut loc la data de 20.01.1411.

⁷⁸ un act al tatălui ei din 20.01.1411 o numește *magnifica domicella Catherinella^a dilecta primogenita nostra* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 166–169, doc CC), nume folosit și de viitorul socru (*magnifice et spectabilis domicelle Catherinelle* - Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 163–164, doc CXC VIII.).

^a i.e. Katia (l.cr.).

⁷⁹ Nelipčić János (l.m.) [† .05.1434].

⁸⁰ într-un act, pe care-l dă la data de 16.07.1422 în cetatea Klis în favoarea ginerelui său, el se autointitulează *Johannes filius Iuan Nelipci Cetine Clissiique etc. comes, regnorum Dalmatie et Croatie pridem banus* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 189–191, doc CCXVIII.).

⁸¹ conform unui document datat 3.05.1416, el se intitulează *Iuanis, ban, chnez ceti(n)schi, chlischi i ramschni i omischi* (Miklosich, 1858, pp. 279–280, doc CCLXIII).

⁸² Engel, 2003a, *sub voce* Dalmát-horvát bán (regnorum Dalmatiae et Croatiae banus), Nelipčić János (1419), dar fără vreo indicare bibliografică.

⁸³ Bebek Detre (l.m.).

⁸⁴ *magnifica domina Helisabet carissima consorte nostra* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 163–164, doc CXC VIII)

⁸⁵ Datarea documentului (DL 87958) este controversată; în anul 1910, THALLÓCZY Lajos, BARABÁS Samu au editat *die XVI. iulii anno Domini millesimo CCCC.XXII* (i.e. 16.07.1421)^a. ENGEL Pál indică greșit

avansează ipoteza conform căreia *Katarina* din 1436 este a doua soție a lui Ivaniš Nelipčić⁸⁶, dar pot exista și alte explicații⁸⁷. Pentru subiectul studiului de față nu are mare importanță cine este această *Magnificam Dominam olim Banissam Dominam Katarinam* deoarece și Ivan (Anž) Frankopan, comite de Cetin, fiul lui Nikola IV Krčki⁸⁸, a fost ban al Croației și Dalmației între 1432–'36, împreună cu fratele său Ștefan⁸⁹. Ivan (Anž) Frankopan mai este încă atestat drept ocupant al *honorului* de *Banatus* la data de 14.03.1436 printr-un act pe care-l emite. În vara anului 1436 are loc o campanie militară împotriva sa⁹⁰, condusă de către banul Matko Talovac⁹¹, numit de regele Sigismund de Luxemburg și⁹² ban al Croației și Dalmației la data de 11.05.1436⁹³, deoarece a refuzat să predea regelui uriașa moștenire care i-a revenit prin moartea socrului său⁹⁴ și astfel a devenit infidel. Se pare că nimeni din

două documente; 1421-07-16 (DL 87958) și 1422 (*Frangepán I. 190* –dar aici anul este 1421; *vide supra*^a)^b. BORSA Iván și C. TÓTH Norbert datează același document 16.07.1421 și 22.07.1421^c. Regesta OL este datată 22.07.1421^d. Eu văd *die xxi Iulij. Anno d[omi]ni anatiuitate* (sic!) *mille[simo] ccccxxj* (i.e. 21.07.1431 –DL 87958).

^a Thallóczy, Barabás, 1910, p. 191.

^b Engel, 2003a, *sub voce* Dalmát-horvát bán (regnum Dalmatiae et Croatiae banus) Nelipčić János (1419).

^c *ZsO*, VIII, p. 220, doc 769; *Ibidem*, p. 232, doc 800.

^d *on-line* <https://archives.hungaricana.hu/en/charters/121340/> (24.08.2017).

⁸⁶ Alačević, 1900, p. 172.

⁸⁷ o greșeală a lui A. Gritti, ori numele complet al ei era Elisabeta Catarina, sau o călugărire a Elisabetei sub numele de Catarina etc.

⁸⁸ ban al Croației (1426–'32) [† 1432].

⁸⁹ Engel, 2003a, *sub voce* Dalmát-horvát bán (regnum Dalmatiae et Croatiae banus).

⁹⁰ Guldescu, 1964, pp. 235–236; Fine, 1994, pp. 496–497.

⁹¹ Tallóci Matkó (l.m.).

⁹² era deja *regni Sclavoniae banus* din 21.10.1435 (DF 256119).

⁹³ DL 100516.

⁹⁴ pentru a preveni această situație, Ivaniš Nelipčić [† .05.1434] l-a înfiat pe Ivan (Anž) Frankopan^a și a obținut aprobarea regală (28.11.1412^b) să lase toate pământurile și castelele deținute primei sale copile, Catarina. Nu a fost destul ...

familia sa (9 frați) nu i-a stat alături⁹⁵. La data de 31.10.1436, Ivan (Anž) Frankopan este încă viață și își arogă titlul de ban⁹⁶. Peste trei săptămâni, la 20 noiembrie⁹⁷, el este deja mort, din cauze necunoscute. Anul următor, la 29 ianuarie, se atestă predarea patrimoniului lui Ivaniš Nelipčić către banul Matko Talovac⁹⁸. Catarina împreună cu fiul ei, Juraj Frankopan de Cetin⁹⁹, se retrag în castelul din Rmanj, de pe râul Una¹⁰⁰.

Dacă analizăm formula completă de adresare folosită de A. Gritti, *Magnifica Domina olim Banissa Domina Katarina*, care mai folosește în decursul scrisorii sale și formulele de adresare *olim Domine Banisse* și *Domine olim Banisse*, vom constata că *Banissa* este un titlu, pe care Catarina l-a pierdut (în ochii venețienilor), ne-o spune adverbul *olim* (l.l.; *anterior*²⁴ -l.r.), prin moartea soțului ei.

27.07.1445: într-o sentință apare menționată și *illustrem principissam et dominam, dominam Katherinam dei gracia Cilie*,

^a **20.01.1411:** *Nos Johannes de Johanne Cithine, Clissii ac Rame comes etc. ... prefatus magnificus domicellus Johannes gener noster, quem ab isto die in antea recepimus sollepniter in nostrum filium adoptivum ...* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 166–169, doc CC).

16.07.1422: *Nos Johannes filius luan Nelipci Cetine Clissiique etc. comes, regnorum Dalmatie et Croatie pridem banus, ... magnificum virum dominum Johannem Vegle, Modrusie, Segnieque comitem ... in filium nostrum legitimum recepimus ...* (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 189–191, doc CCXVIII).

^b Klaić, 1898, p. 13.

⁹⁵ În schimb, *Stephano nepote condam Zandaly vwayvode*, un membru al familiei extinse a soției sale^a, l-a susținut (Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 279–282, doc CCLXXXVI).

^a Stjepan Vukčić Kosača a fost fiul lui Vukac Hranić Kosača și Catarina Vukčić, care era copila lui Hrvoje Vukčić Hrvatinić și Jelena Nelipčić, ultima fiind sora lui Ivaniš Nelipčić.

⁹⁶ Thallóczy, Barabás, 1910, p. 273, doc CCLXXXI.

⁹⁷ data este oferită cu exactitate de către piatra sa de mormânt (Reiner, 1986, p. 356; *Ibidem*, pp. 362–363, nota 20).

⁹⁸ Thallóczy, Barabás, 1910, pp. 274–276, doc CCLXXXIV; *Ibidem*, pp. 276–279, doc CCLXXXV.

⁹⁹ Juraj II Frankopan Cetinski (l.cr.), Frangepán György (l.m.).

¹⁰⁰ Fine, 1994, p. 497.

Ortemburge, Zagorieque etc comitissam nec non regni Sclavonie banissam, care este soața lui *domini Wlrici comitis Cilie, Ortemburge, Zagorieque etc. comitis ac predicti regni Sclauonie bani*¹⁰¹. Caterina "Kantakuzina" Branković¹⁰² [†>1490], copila despotului Đurađ Branković și a prințesei Irina Cantacuzino, s-a căsătorit, la data de 20.04.1434, cu groful Ulrik II de Celje¹⁰³ [† 9.11.1456], inamicul Huniazilor, cel care a ocupat demnitatea de *Banatus* în Slavonia între 18.06.1445–7.11.1456¹⁰⁴. Titlul este onorific.

26.01.1454: orașul Ragusa își instruește ambasadorii la curtea regelui Ladislau al V-lea. Printre instrucțiunile detaliate comunicate în limba italiană se numără și cele referitoare la *baniza de Croatia*, către care aceștia primesc și o scrisoare de acreditare pe numele *Domine Advige*¹⁰⁵ *banisse Croacie*¹⁰⁶. Într-o cronică raguzană¹⁰⁷, scrisă în limba italiană, ea apare drept *banissa di Croatia*¹⁰⁸. Autoritățile raguzane se referă la copila lui Ioan de Gara, fiul lui Nicolae, *de genere Dorozsma*¹⁰⁹, care a fost căsătorită cu Petru de Talloc¹¹⁰, fiul lui Luka, ban al Croației între 1437–52. În anul 1453, autoritățile raguzane îl înștiințează pe regele ungar că *dominum Petrum de Tallovez Dalmacie et Croacie olim banum* a murit și-l roagă să numească un nou ocupant al demnității de *Banatus*¹¹¹. Titlu onorific, tertipuri diplomatice.

¹⁰¹ Tkalčić, 1900, pp. 421–422.

¹⁰² Brankovics Katalin (l.m.).

¹⁰³ Cillei Ulrik (l.m.); *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Cillei.

¹⁰⁴ Engel, 2003a, *sub voce* Szlavón bán (regni Sclavoniae banus), Cillei Ulrik (1445-56).

¹⁰⁵ i.e. Hedvig (l.m.), Jadviga Gorjanski (l.c.), Hedviga (l.r.).

¹⁰⁶ Gelcich, Thallóczy, 1887, pp. 541–550, doc 311; p. 547, 550.

¹⁰⁷ probabil a lui Giovanni di Marino Gondola [† 1650].

¹⁰⁸ CR, 1893, p. 341.

¹⁰⁹ Dorozsma nem, Miklós fia, Garai János (*vide* Engel, 2003b, *sub voce* Dorozsma nem 4. tábla: Garai (nádori ág)).

¹¹⁰ Tallóci Péter (l.m.), Petar Talovac (l.c.) a fost ban al Slavoniei (din 21.10.1435) și al Croației și Dalmației (din 11.05.1436, împreună cu Ștefan Frankopan) până la 31.01.1445.

¹¹¹ ... *maiestati vestre significamus magnum in se pondus bannatus illius dignitatem habere* ... (Gelcich, Thallóczy, 1887, p. 539, doc 308).

9.09.1463: Margareta, *magnifica domina bannissa Croatiae*, solicită, în nume propriu, dar și în cel al copiilor ei, un împrumut din partea autorităților venețiene pentru a-și răscumpăra soțul, pe banul Paul de Špirančić¹¹², din captivitate otomană, iar *Serenissima Repubblica di Venezia* solicită zălogirea cetăților Klis, Tenini și Ostrovize¹¹³. Paul poartă titlul de ban al Croației și Dalmației din 10.02.1459, iar la data de 13.06.1463 încă ocupă *honorul*. Moare prizonier la turci.

La data de 23.05.1463 și 6.12.1463 este atestat Stjepan III Frankopan Modruški, fratele mai mic al lui Ivan (Anž?), fostul comite de Cetin, drept ban al Croației și Dalmației pentru a doua oară. Deci, Margareta nu exercită puterea decât de-a se împoțoțeni cu titluri pompoase pentru a impresiona. Titlu onorific.

11(2?).09.1464: venețienii îi scriu lui *Ser Joanni Aimo militi oratori in Hungaria* ca să-l anunțe pe regele Ungariei despre tratativele de cumpărare a Klis de la *banissa*¹¹⁴, *uxore quondam magnifici Pauli Speranchich* și de oferta lor de *ducatorum XX mille*¹¹⁵. Un alt exemplu din care se vede perfect că *banissa* nu este echivalent cu soție (*uxor*).

22.09.1464: *magnifica domina banissa Margarita comitissa Clissi*¹¹⁶ reduce, de la 300 la 250 de mii de ducați¹¹⁷, prețul cerut de la *Serenissima Repubblica di Venezia* pentru vânzarea cetății Klis. Dar venețienii oferă doar 20 de mii de ducați și cer o dovadă că cetatea este în proprietatea ei patrimonială. În anul 1466, înainte de 5 noiembrie, banul Ioan Tuz de Lak¹¹⁸ ocupă cetatea Klis în numele regelui Matia Corvin.

¹¹² Sperančić Horváth Pál (WERTNER Mór), Špirančić (Horvát) Pál (l.m.), Pavao Špirančić (l.c.) și Speranchich.

¹¹³ *magnifice domine bannisse Croatiae* (Ljubić, 1891, pp. 271–272, doc CCLXXVI).

¹¹⁴ menționată simplu și drept *banissam, banisse*.

¹¹⁵ Ljubić, 1891, pp. 310–311, doc CCCXVII.

¹¹⁶ *magnifice domine banisse Margarite comitisse Clissi ... magnifica domina banissa* (Ljubić, 1891, p. 315).

¹¹⁷ *ducatis XXX. mille, et tandem ad ducatos XXV. mille descendit* (Ljubić, 1891, pp. 314–315, doc CCCXX).

¹¹⁸ Laki Túz János (l.m.), Ivan Tuz (l.c.).

25.03.1466: *Noi, doamna Margarita, cneaghină de Cetin și Klis, băneasa fostului de bună amintire ban Paul de Špirančić construiește o capelă la Klis și o înzestrează pentru sufletul soțului ei*¹¹⁹.

Din ultimele două exemple se vede foarte clar cum *banica / banissa* ține doar locul cuvântului *vidua* (expresia clasică este *văduva fostului de bună amintire ...*), dar nu putem susține că *banissa* ar fi sinonim cu (ori echivalentul pentru) *vidua*. Titlul este onorific, iar cele în exercițiu par a fi cele de *cneaghină de Cetin și Klis*.

25.08.1466: consiliul venețian respinge solicitarea de protecție a *Magnifice Domine Bannisse* (sic! *Banisse*) *Clissie* și a fiului ei împotriva acțiunilor regelui Ungariei¹²⁰. Ea mai este menționată în text drept *Magnificum condam Banum Paulum consortem suum, Dominam Banissam, dictam Dominam* și simplu *Bannisse* (sic! *Banisse*). Este clar că ea nu a fost *banissa Clissie*, ci doar *comitissa Clissie* (*vide* la 22.09.1464).

Există și alte documente – datate 28.02.1463¹²¹, 5.10.1464¹²² – în care Margareta este indicată drept *magnifica banisse et [comitisse] Clisee; magnifice banisse și dominam bannissam* (sic! *banissam*).

17.08.1504: *Beatrix de Frangepanibus*¹²³ *Liphovie ducissa ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banissa*, la plângerea lui Marcu, vicar al mănăstirii Sfânta Maria de lângă cetatea *Medwe*, ordonă castelanilor de aici să nu mai permită comercializarea vinului în zilele de sărbătoare pe teritoriul mănăstirii, iar celor care nu respectă porunca să le fie confiscate căruțele și vinul¹²⁴.

11.12.1504: *Beatrix de Frangepanibus Liphovie ducissa ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banissa*, la cererea

¹¹⁹ *Mi gospoja Margarita, kneginja cetinska i kliška, banica bivšega dobroga spomenutja bana Pavla*^a (Katić, 1962, p. 320).

^a Vladimir MAŽURANIĆ îl credea greșit a fi un *Šubić* (Mažuranić, 1908, p. 34).

¹²⁰ Nagy, B. Nyáry, 1877, pp. 292–293, doc 7.

¹²¹ Ljubić, 1891, p. 298, doc CCCIII.

¹²² Ljubić, 1891, pp. 315–316, doc CCCXXI.

¹²³ Beatrice de Frangepan, copila lui Bernardin de Modruš / Ozalj, a aparținut uneia dintre cele mai importante familii din Croația.

¹²⁴ Mályusz, 1927, p. 191, doc 149; DL 34577.

vicarului Marcu de la mănăstirea Sfânta Maria, pentru sufletul soțului ei Ioan Corvin, permite iobagilor din satele *Petrwssowcz* și *Gerdowschyak* să taie lemn din marea pădure de lângă *Rakythowcz* și să ducă porcii în aceeași pădure¹²⁵.

Ioan al II-lea Corvin, fiul nelegitim al regelui Matia Corvin, a fost ban al Croației și Slavoniei între februarie 1495 și moartea sa [† 12.10.1504]. La numirea sa, regele Vladislav al II-lea menționează că *honorem banatus* (sb.m.), *quem nos illi alias, ut premissus est, pro temporaneo dumtaxat officio in regnis nostris Croacie et Sclavonie bona fide durante nostro beneplacito in civitate Quinqueecclesiensi dederamus*¹²⁶. Peste un an, la **12.11.1505**, regele Vladislav al II-lea i se adresează sec văduvei sale *illustri et generose domine Beatrice, relicte condam Johannis Coruini ducis etc.*, cu un *etc.* care acoperă tot¹²⁷, iar imediat după aceea, la **22.03.1506**, ea își schimbă titlul în *Beatrix de Frangepanibus, illustrissimi quondam domini Joannis Coruini, Liptouie ducis ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie bani etc.*¹²⁸.

1512: într-un document, scris în vernacular cu litere chirilice¹²⁹, găsim: *Kada pridosmo v selo, ko se zove Marinci, i tu sede namesnik ... Preda timi zgora rečenimi biše skupljeni plemeniti ljudi, ki biše izabrani na rotu proti Novakovićem, a to od zakona Buškoga a po odluci gospoje banice, kako se punije u nje listu udrži*¹³⁰. Vladimir MAŽURANIĆ crede că această domina *banice* ar putea fi Ana¹³¹, văduva banului Andrei Bota de Bajne¹³², fiul lui Ștefan, *de genere* Bot [† 13.09.1511]. Acesta a fost ban al Croației, Dalmației și al Slavoniei între 14.12.1504–12.1507¹³³ și în 1511¹³⁴. Într-un gest fără precedent, Andrei a refuzat să părăsească *honorul*

¹²⁵ Málýusz, 1927, p. 192, doc 152; DL 34582.

¹²⁶ C. Tóth *et alii*, 2016, p. 97, nota 179.

¹²⁷ Tkalčić, 1896, pp. 47–48, doc 46.

¹²⁸ Tkalčić, 1896, p. 53, doc 50.

¹²⁹ Kukuljević, 1863, p. 202, doc CXCVI.

¹³⁰ Klaić, 1902, p. 21.

¹³¹ Mažuranić, 1908, p. 34.

¹³² Andrij Bota od Bajne (l.c.), Bajnai Bot(h) András (l.m.).

¹³³ C. Tóth *et alii*, 2016, p. 96.

¹³⁴ atestat 19.08.1511 (C. Tóth *et alii*, 2016, p. 97).

de *Banatus* în decembrie 1507, când este schimbat prin mașinațiuni palatinale, și astfel a apărut un parapelism de conducere în regiune¹³⁵. Într-un final, se reconciliază cu regele și redevine ban cu doar o lună înainte de decesul său (1511). Cu limbă de moarte, banul Andrei lăasă instrucțiuni, prin intermediul cneazului Ivan Karlović, ca văduva lui să nu predea regalității orașul Senj și nici restul fortificațiilor banale deținute până în momentul în care ea nu primește 16000 de ducați, sumă pe care el considera că regele i-o datorează pentru slujba prestată¹³⁶. Soția sa, Ana Csáki, a fost copila lui Benedict și Apollonia Rozgonyi și rudă cu palatinul Emeric de Peren¹³⁷. Se recăsătorește cu Jan Kollowrat-Kossack¹³⁸.

17.09.1512: din Zagreb, palatinul Emeric de Peren, care este și ban atestat al Dalmației, Croației și Slavoniei între 25.03.1512–11.07.1513, scrie *dicatoribus*¹³⁹ *regni Sclavonie, Egregiis Balthasaro de Batthyan vicebano et Georgio Castellannffy*, și menționează scrisoarea pe care o are de expediat către *domine banisse*¹⁴⁰. Emeric de Peren, fiul lui Ștefan a fost căsătorit de două ori; a doua lui soție a fost Dorothea, copila lui Nicolae de Kanizsa, *de genere Osl*, care era și ea la al doilea mariaj¹⁴¹, dar în acest caz este vorba de ruda palatinului, Ana Csáki, văduva banului Andrei Bota de Bajne, care se pare că încă nu predase încă cetățile banale deoarece salariul soțului ei nu fusese plătit.

23.09.1512: George de Bikszád, fiul lui Nicolae de Kasztellánfi, împreună cu vice-banul Baltazar Batthyány, negociază cu *domina banissa*¹⁴² predarea cetăților banale¹⁴³.

¹³⁵ Pálosfalvi, 2009a, p. 13.

¹³⁶ Klaić, 1985, p. 296. Pentru compromisul la care se ajunge anul următor, *vide* Pálosfalvi, 2009b, pp. 289–290.

¹³⁷ Perényi Imre (l.m.).

¹³⁸ Jan Bezdrůžický z Kolovrat (l.ch.).

¹³⁹ *dicator* (l.l.) = Kerber (l.g.), rolló, rovászedő (l.m.) (Bartal, 1901, p. 213); strângător al dărilor (l.r.).

¹⁴⁰ Šišić, 1912, p. 58, doc 31.

¹⁴¹ primul cu Geréb Péter; *vide* Engel, 2003b, *sub voce* Perényi 2. tábla: terebesi ág și Osl nem 5. tábla: Kanizsai.

¹⁴² DL 22345.

¹⁴³ Pálosfalvi, 2014, p. 186, nota 1380.

Faptul că Ana Csáki uzurpă puterea și nu predă imediat cetățile banale nu are nimic de-a face cu purtarea titlului onorific de *banissa*. Ea ar fi putut să-l folosească oricum. Și nici faptul că autoritățile regatului o menționează astfel nu înseamnă nimic, deoarece chiar regii Ungariei recunosc infidelilor dreptul de-a purta titlul onorific de *banus*¹⁴⁴.

11.03.1518: *judele și jurații Caransebeșului adevăresc niște schimburi de bunuri însoțite de răscumpărări în legătură cu moștenirea răposatului Andrei Dan (Daan), moșul lui Petru de Silvaș (Zylwasv), în tranzacțiile făcute, acest nobil și-a luat asupra lui și apărarea intereselor nobilei fiice a lui Andrei, fiul lui Nicolae, frate al lui Petru de Silvaș. Astfel, Ladislau Racoviță a dat acestui Petru o proprietate cu o curte pe strada [numită] Bănuța (Banucza¹⁴⁵) din Caransebeș, pe care acesta, din urmă a vândut-o lui Mihail Jupa (Supa) cu 30 de florini ...¹⁴⁶.*

Banucza pare nu este un nume propriu (*Bănuța* ori *Bănuță*) și nici *bănuța*¹⁴⁷ vreun diminutiv al cuvântului *băneasă*. Exact aceeași formă *Banucza* o întâlnim într-un alt context (*vide* 29.03.1405), unde este vorba de titlul onorific de *banica / banissa*. După știința noastră, aceasta este singura mărturie (indirectă și destul de problematică!) referitoare la existența titlului *banica / banissa* și în mediul Banatului de Severin, dar și în zonă *post* 1524¹⁴⁸.

28.08.1556: într-o înțelegere dintre *Nicolaus Comes perpetuus de Zrynio ac Regnorum Dalmacie, Croacie et Sclauonie Banus* și *Petrus Erdewdy de Monyorokerek*¹⁴⁹ *Comes* este menționată și *magnifice domine Catherine de Frangepanibus*, soția primului, care apare și sub forma *domine Catherine Banisse*¹⁵⁰. Nikola IV Šubić Zrinski¹⁵¹ [† 7.09.1566] a fost ban între 1542–'56,

¹⁴⁴ *vide* studiul meu *Despre titlul onorific de "banus"* (Forțiu, 2017 -sub tipar).

¹⁴⁵ *fundum Curie in platea Banucza vocata (DIRH, II/3, p. 292, doc CCXVI).*

¹⁴⁶ Pop, 1991, pp. 156–157.

¹⁴⁷ care nici nu există în limba română (*MDA, I, p. 237*).

¹⁴⁸ an în care *honorul de Banatus* de Severin apune.

¹⁴⁹ Petru II Erdödy de Monyorokerek (monyorókeréki és monoszlói Erdödy Péter -l.m.; Petar II. Erdödy -l.cr.) a fost ban între 1557–'67.

¹⁵⁰ și *dominam Catherinam Banissam*; Mesić, 1866, pp. XLI–XLIII, doc 33.

¹⁵¹ Zrínyi Miklós (l.m.)

iar din 1543 a fost căsătorit cu Katarina, copila lui Ferdinand Frankopan Ozaljski [† ~1525–'27] & Maria Branković. Titlu onorific.

24.02.1568: la Zagreb, în timpul adunării nobiliare generale a regatului Croației și Slavoniei se judecă și cauza dintre Francisc Tahy, reprezentat de către *Georgius quoque literatus, prouisor castris Zomzedwarensis*, și *domina relicta quondam domini Petri Erdewdi bani*, care mai este menționată și drept *domina relicta banissa*¹⁵² (*domina văduvă băneasă*). Banul menționat este Petru II Erdödy¹⁵³ de Monyorokerek, ban al Croației, Dalmației și Slavoniei între 27.12.1556 și 26.04.1567, dată la care și moare. Văduva lui este Barbara Alapić¹⁵⁴, a doua sa soție.

25.06.1568: în congregație generală a regatului Croației și Slavoniei ținută la Zagreb se hotărăște ca a cincea parte din toți nobilii regnicolari din comitatul Varaždin să fie pușcași, cu excepția celor care aparțin de cetatea Császárvár a *dominae relictiae alias banissae*¹⁵⁵ (*doamna văduvă, cu alte cuvinte băneasă*), care sunt de pază la fortificația (*fortalicium*) *Hrazthowyeza*¹⁵⁶.

¹⁵² *dominam relictam quondam domini Petri Erdewdi bani* (Šišić, 1912b, pp. 195–202, doc 137; p. 201).

¹⁵³ Erded, Erdeodij, Erdeody, Erdeudi, Erdeudy, Erdewd, Erdewdy, Erdöd; Petrus, Petter de Eberau.

¹⁵⁴ într-un document din 7.12.1572 ea apare drept *Barbara Alapy, relictam condam domini Petri Erdewdy bani* (Šišić, 1912b, p. 364). Barbara este sora lui Gašpar / Gašo Alapić, ambii fiind copiii lui Ivan Alapić Velikokalnički (János Alapy de Nagykemlék -l.m.)^a și Margareta III Šubić Zrinjski Sigetska. Soața lui Gašpar / Gašo Alapić Velikokalnički [† 4.04.1584], care a fost ban între 1574–'78, se numea Susanna (Šišić, 1917, p. 553). La data de 20.05.1597 *Magnifice dominae Barbarae Allapy spectabilis et magnificis condam domini comitis Petri Erdeody etc. bani etc. relicte* încă trăia (Šišić, 1917, p. 364).

¹⁵⁵ Šišić, 1912b, pp. 215–220, doc 155; pp. 216–217.

¹⁵⁶ azi, Hrastovica, la 5 km sud de Petrinja, Sisačko-moslavačka županija, HR. Aici existau chiar două fortificații în anul 1419, dar doar una este azi identificată în teren. Ele au fost distruse în anul 1584 de către otomani.

20.02.1570: *egregio Michaelae Herlenovicz, rationista maiestatis caesariae in Zomzeduara (Szomszédvár), scrie capitlului din Zagreb și ad banissam. La exterior: Similes ad viduam bani*¹⁵⁷.

Banissa și vidua bani nu sunt sinonime decât în măsura în care *văduva banului* poartă titlul de *băneasă*. Titlu onorific.

04.1579: în lista zeciuielilor din episcopia Zagreb se specifică și faptul că *Castrum Caserbergh decimatur in specie, arendatur pro flor[inis]. 50 per dom[inam]. banissam*¹⁵⁸.

Aici este vorba de exercitare a puterii într-o speță privată, iar aceasta are loc într-o altă epocă și un alt context decât cel al regatului medieval ungar.

21.02.1588: la chemarea banului Toma Erdődy de Monyorókerék și Monoszló¹⁵⁹, la Varaždin are loc congregația generală a *regnumum Sclavonie, Dalmatie et Croatiae*. Locuitorii orașului au grijă să-i adăpostească pe oaspeți. Printre aceștia se numără și *Hospitium generosae, spectabilis et magnificae dominae Alapi banisse apud Dorotheam Hadrowychnam*¹⁶⁰. Banul Toma a fost căsătorit cu Maria Ungnad, iar *banissa Alapi* este mama sa, Barbara Alapić¹⁶¹.

1666: la castelul Rákóczi din Sárospatak, în vizită la copila lor, care tocmai ce se căsătorise¹⁶², *Eccl[esiasticus] Banus* (i.e. Petar Zrinski -n.m.) *cum Banissa Ill[ustrissi]ma* (i.e. Ana Catarina Frankopan -n.m.) asistă la o comedie moralizatoare prezentată de

¹⁵⁷ Šišić, 1912b, pp. 282–283, doc 217.

¹⁵⁸ Lopašić, 1889, pp. 434–435, doc XIX.

¹⁵⁹ monyorókeréki és monoszlói gróf Erdődy Tamás (l.m.), Toma Bakač Erdedi (l.c.) a fost ban între 1583–'95 și 1608–'15.

¹⁶⁰ Horvat, 1912, p. 103.

¹⁶¹ Într-un document, emis la Praga de către regele Rudolf I de Habsburg^a, la data de 24.04.1608, se menționează că *Caspar Alapy de Nagy Kemlek* a murit fără feciori și că anumite proprietăți ale sale sunt donate lui *Thomas Erdeody de Monyorokerek*, fiul lui *Petri Erdeody senioris de dicta Monyorokerek*, fost ban al Dalmației, Croației și Slavoniei și Barbara, copila lui *Joannis Alapy de dicta Nagykemlek* (Šišić, 1917, pp. 503–506, doc 233).

^a rege al Ungariei și Croației între 1572 și <19.11.1608.

¹⁶² prima lor copilă, Jelena Zrinska (l.cr.) / Ilona Zrinyi (l.m.), s-a căsătorit la data de 1.03.1666 cu I. Rákóczi Ferenc.

către iezuiți¹⁶³. Atât Petar Zrinski, ban al Croației între 1665–'70, cât și soția sa au fost niște erudiți pentru timpul lor.

~1665–'69: *Tak je bila Zrinska, horvatska banica ... Katica Zrinska, puntarska kralica ...*¹⁶⁴ sunt două din versurile unui lung cântec intitulat *Summum malum – Cantio mixta – Mulier mala*¹⁶⁵, care a fost găsit într-un document scris în anul 1669¹⁶⁶ și conține referiri la frumoasa Ana Catarina, copila lui Vuk II. Krste Frankopan Tržačkog și soția lui Petar Zrinski. În urma conspirației magnaților (1664–'70)¹⁶⁷, împreună cu Fran Krsto Frankopan, cumnatul său, Petar este executat la Wiener Neustadt (30.04.1671), iar Ana Catarina, după o scurtă perioadă de detenție, își va petrece restul zilelor în mănăstirea dominicană din Graz. A înnebunit la auzul veștii că soțul ei a fost decapitat. Moare la data de 16.11.1673. În următorii 60 de ani, curtea vieneză nu va mai numi bani de origine croată.

31.03.1680: Fratele Georgius Branik din Zagreb îi scrie contelui Paul Esterházy de Galántha¹⁶⁸ că *Domina Banissa* a sosit deja de ieri la Zagreb pentru preconizata instalare solemnă a soțului ei în demnitatea de *Banatus*, care urmează să aibă loc la data de 10 aprilie¹⁶⁹. Comisari ai instalării sunt numiți episcopul de Zagreb, Martin Borković, și comitele *Joannes Draskovich*. Între martie 1670 și iunie 1693 demnitatea de *Banatus* a fost ocupată de către Nikola III Erdödy¹⁷⁰, iar *Domina Banissa* este prima lui soție, Ivana Magdalena (Julijana) Drašković¹⁷¹.

Nu am reușit să surprind și un exemplu prin care să se înțeleagă că cineva care se căsătorește cu purtătorul unui titlu onorific

¹⁶³ Kilián, 1973, pp. 160–161.

¹⁶⁴ Strohal, 1909, p. 102.

¹⁶⁵ Strohal, 1909, pp. 101–110.

¹⁶⁶ *Haec prognosis conscripta est Chaktorniae 1669 et per me descripta ex antiquo libro 1762. D. Serdocz m. pr.* (Strohal, 1909, p. 110).

¹⁶⁷ Zrinsko-frankopanska urota (l.cr.), Wesselényi-összeesküvés (l.m.).

¹⁶⁸ Galánthai gróf Esterházy Pál [* 8.09.1635, Kismarton; † 26.03.1713, *ebenda*].

¹⁶⁹ Galavics, 2002, pp. 292–293 (original și traducere în l.m.).

¹⁷⁰ Miklós Erdödy de Monyorókerék și Monoszló (l.m.).

¹⁷¹ Júlia Johanna Mária Draskovich de Trakostyán (l.m.).

de *banus* putea să poarte și ea apoi titlul de *banissa*. Acest lucru nu înseamnă că posibilitatea trebuie exclusă, ci doar că nu avem încă dovada documentară care să o certifice fără dubiu.

* * *

Atașat unui codex *Hortularium*, în anul 1890, în localitatea Schlägl¹⁷², a fost descoperit un glosar latin-maghiar¹⁷³, care pare a fi fost scris în primul deceniu al secolului al XV-lea¹⁷⁴. Acesta conține și explicația *banissa* — *banne azon*¹⁷⁵. La mijlocul aceluiași secol, într-un alt glosar¹⁷⁶, găsim forma *ban ne asson*¹⁷⁷, iar aceste două variante diferite ridică și problema transliterării: *bánné asszony* ori *bán nő asszony*. Prima variantă este invocată a fi cea corectă¹⁷⁸, iar *-né*-ul formator de nume¹⁷⁹ ar avea aici sensul de *uxor*¹⁸⁰ (l.l.;

¹⁷² azi, Schlägl, Rohrbach Gerichtsbezirk, Oberösterreich, AT.

¹⁷³ în cel mai timpuriu glosar latin-maghiar, *Besztercei szójegyzék*^a (~1395), cuvintele *banus* și *banissa* nu apar, chiar dacă este realizat de către *Georgius de regno dicto Slavonye*.

^a Finály, 1892.

¹⁷⁴ Szamota, 1894, p. 5.

¹⁷⁵ 479. *banissa* — *banne azon* — *bánné asszony* (Szamota, 1894, p. 26).

¹⁷⁶ *A Soproni magyar-latin szójegyzék*.

¹⁷⁷ Faragó, 1963, p. 47.

¹⁷⁸ deoarece *bánnő méltóságnév teljességgel lehetetlen* (Faragó, 1963, p. 46).

¹⁷⁹ tradițional, în cultura maghiară, femeile după căsătorie luau numele și prenumele soțului, iar la acesta din urma adăugau *-né*. De exemplu, TÓTH Borbála după căsătoria cu KOVÁCS János urma să se numească KOVÁCS Jánosné. Mai nou, este acceptată și forma Kovácsné Borbála.

¹⁸⁰ Considerațiile făcute de către FARAGÓ Mihályné în lucrarea sa de doctorat sunt edificatoare:

[p. 45] 67. *keral ne ason* = *királyné asszony* /*regina*/

A Sohlózi. (i.e. *A Schlägli magyar szójegyzék -n.m.*) "*királyné*" alakot mutat. Itt ismét a nomen-képző *-né* formans különírásával találkozunk. A *-né* névszóképzőnk is összetétel utótagjaként, agglutinációval vált formámmá, és történetileg összefügg a ma is élő önálló *n ő* szavunkkal. A *nő* formája még ma is megőrizte önállóságát, mert vegyeshangrenadű összetételekben az összetétel utótagjaként /*tanárnő, fodrásznő, stb.*/

soție). *Bánné* este format din *bán* + *né*, unde *né* înseamnă *doamna*, *soția* (= *băneasă*). În 1894, SZAMOTA István a transliterat *azon* drept *asszony*, care în limba modernă de azi are două înțelesuri: *femeie* (mujere) și *nevastă* (soție). Deci, am putea traduce *banissa* drept *domina* / *stăpâna*¹⁸¹ *soție a banului*. Dar acest lucru arată doar o ignorantă reduționistă din partea celui care a compus glosarul, care nu reușește să surprindă esența cuvântului și oferă doar o echivalare plebeică a lui.

1670: la Graz, iezuitul Juraj HABDELIĆ, cel mai faimos autor din sec. XVII care a scris în dialectul kajkavian al limbii croate, publică un dicționar în care oferă echivalențele *Banicza. Banissa. a. Proregina. a. și Bán. Banus. ni. m. Prorex. gis. m. Praefectus Regni*¹⁸². Explicația lui este preluată apoi și de alți lexicografi, așa cum și el a preluat probabil echivalența *Banus* –

szereplő nő szavunkhoz magas hangú / tanárnőnek, fodrásznőnek, stb./ formánsok járulnak.

A -né alak azonban már összetételekben képzőként viselkedik, mert a formánsok hangrendje az alapszóhoz igazodik vö. Hajdunénak, Agostonétól stb.

A régi magyar nyelvben a -né forma is önálló jelentéssel bíró utótagként szerepel. Még a XVI. sz.-i nyelvérzék is önálló jelentéssel bíró szónak 'uxor' fogta fel. A Soprszj (i.e. A Soproni magyar-latin szójegyzék -n.m.) írója is ebben a jelentésben használta a 'keral ne ason' szót. Bár 'királynő' értelemben is található a királyné szóalak vö.

"Szentséges kirélné, hívom irgalmadat" ..., de a szókörnyezet mégis arra utal, hogy az 'uxor' értelmezés a helyes.

[p. 46] *Nézzük mag figyelmesen a -né kézsős szóalakok értelmezését: keral - keralne ason; casar - casar ne asoon; ban - ban ne asson. Ez utóbbi értelmezés döntő, mert királynő, császárnő értelmezés még lehetséges, de a bánnő méltóságnev teljességgel lehetetlen. Ezt a méltóságnevet a nő /feleség/ férje társadalmi állása, rangja után viselhette (sb.m.), és ebben az esetben is 'uxor' jelentése van a még önálló alakot mutató né szónak.*

A k i r á l n e a s o n birtokosjelzős szószerkezet eredetileg / a király felesége/, ma képzett szó (Faragó, 1963, pp. 45–46).

¹⁸¹ *același glosar oferă la poziția 264. domina — azon — asszony (Szamota, 1894, p. 19).*

¹⁸² *Habdelić, 1670, on-line*

<http://croDip.ffzg.hr/habdelic/slika.aspx?id=69&slika=003> (22.08.2017).

*Prorex*¹⁸³ din dicționarul iezuitului Iacob MICALIA¹⁸⁴ publicat în 1649¹⁸⁵. Dar cât de mult înțelegeau aceștia realitățile medievale ne-o arată explicația oferită de ultimul pentru *palatin Bán palatino hic Palatinus. ni. Prorex, gis*¹⁸⁶.

Din cele 11 înțelesuri¹⁸⁷ pe care le oferă Đuro DANIČIĆ, autorul primului dicționar serios al limbii sârbo-croate, care este publicat în anul 1882, pentru cuvântul *banica*, care în opinia lui ar însemna *ducis uxor, dux femina, domina* (fără menționarea echivalentului latin *banissa!*) și care ar fi apărut doar în secolul al XV-lea, doar câteva interesează în acest context, cu amendamentul că *banica* nu se referă și la copila banului¹⁸⁸. El consemnează și sinonimul *banovica*¹⁸⁹. Peste un deceniu, în 1901, Franjo IVEKOVIĆ și Ivan BROZ amintesc tot de *soția banului* și

¹⁸³ termenul *prorex* (și *vicere*) este folosit în premieră de către papa Leon al X-lea cu referire la episcopul de Veszprém (1511–20), Petar BERISLAVIĆ (l.cr.) / Péter BERISZLÓ (l.m.), care este ban al Dalmației, Croației și Slavoniei și ban al Bosniei între 1513–'20 (Klaić, 1911, p. 8).

¹⁸⁴ Jacobus MICALIA (l.l.), Giacomo MICA(G)LIA (l.it.), Jacov MIKA(G)LJA (l.cr.) [* 31.03.1601, Peschici, IT; † 1.12.1654, Loreto, IT], iezuit, lingvist, lexicograf, între 1637–'45 misionar la Timișoara.

¹⁸⁵ *Bán, bano, Banus, ni, Prorex* (Micalia, 1649, p. 10).

¹⁸⁶ Micalia, 1649, p. 400.

¹⁸⁷ printre care se numără și numele unui munte din Serbia (7), denumirea unui râu din comitatul Lika (8), sate necunoscute (9)^a, moneda croată (10), un soi de grâu din Dalmația (11) (Daničić, 1880-1882, p. 173).

^a în luna august a anului 1284, Dessa de Banissa își face testamentul în *domo testatoris* din *Veglia*^b (Thallóczy, Barabás, 1910, p. 23, doc XLI). De aici vedem că au existat localități cu numele de Banissa chiar înainte de atestarea

^b azi, insula Krk, HR.

¹⁸⁸ *BÀNICA*, f. *ducis uxor, dux femina, domina. ... Dolazi od XV vijeka ... ispredi bán.*

1. *žena bana državnoга gospodara (vidi bán pod 1) ili kći mu.*

2. *žena bana koji stoji pod državnim gospodarem (vidi ban pod 2): u Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj, Slavoniji. ...*

6. *u značeđu pod 1, 2 i 3 može joj se dodati i gospoda. Gospoda banica Anka. ... Da li znade gospoda banica. ...* (Daničić, 1880-1882, p. 173).

¹⁸⁹ Daničić, 1880-1882, p. 175.

*domina*¹⁹⁰ și ignora *banissa*, chiar dacă, încă din anul 1887, Josip GELČIĆ și THALLÓCZY Lajos au oferit deja echivalarea *baniza* (*Slav. banica*) = *banissa, bani uxor*¹⁹¹. La începutul sec. XX, BARTAL Antal înțelegea prin *banissa* doar *soția banului*¹⁹². Imediat apoi, în 1908, Vladimir MAŽURANIĆ oferea, pentru echivalentul sud-slav *banica*, înțelesul mult prea larg de *banissa, doamnă, soție a ducelui, ducesă*¹⁹³, iar ultimele trei echivalări sunt clar false.

În 1984, BERRÁR Jolán și KÁROLY Sándor erau încă pe urmele lui Bartal A., chiar dacă (ori tocmai *pentru că!*) invocau glosarele apărute deja în secolul al XV-lea¹⁹⁴.

În 1995, în completarea *Lexicon latinitatis medii aevi Hungariae*, doar pe baza unui singur exemplu¹⁹⁵, Iván BORONKAI și Kornél SZOVÁK specificau că prin *banissa* ar trebui să înțelegem *soția sau văduva banului*¹⁹⁶. Cum poți să tragi o atare concluzie din invocarea:

-Beatrix de Frangepanibus Liptovie ducissa ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie banissa

Beatrice de Frangepani, ducesă de Liptov și băneasă a regatului Dalmației, Croației și Slavoniei (tr.m.);

-Beatrix de Frangepanibus illustrissimi condam domini Iohannis Coruini, Liptouie ducis ac regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie bani etc. relicta

Beatrice de Frangepani văduva ilustrului decedat domn Ioan Corvin, duce de Liptov și ban al regatului Dalmației, Croației și Slavoniei (tr.m.)

¹⁹⁰ **bànica**, f. – 1) die Banin, bana, bani uxor. žena banova. ... vidi *banovica*. – 2) ... *gospogja*, die Frau, domina cf. *ban* 3: ... (Iveković, Broz, 1901, p. 31).

bânovica (*bánovica*), f. vidi *banica*. ... žena banova. ... (Iveković, Broz, 1901, p. 32).

¹⁹¹ Gelcich, Thallóczy, 1887, p. 917.

¹⁹² **Banissa**, *æ, uxor bani* (Bartal, 1901, p. 67).

¹⁹³ **banica**, *f. 1. ducis uxor, BANISSA, dux femina, domina* ... (Mažuranić, 1908, p. 34).

¹⁹⁴ **BÁNNÉ** '*Frau des Banus*' ... *banissa* ... (Berrár, Károly, 1984, p. 101).

¹⁹⁵ *vide supra* și 17.08.1504, 11.12.1504 și 22.03.1506.

¹⁹⁶ **banissa, -ae** *f. uxor v[ersus]. vidua bani*: ... (Boronkai, Szovák, 1995, p. 62).

este peste puterea mea de înțelegere. Pe filiera comparației *ducissa* – *banissa*, primul exemplu este limpede și edificator; primul este un titlu (de noblețe, care se și moștenește), iar al doilea este tot un titlu (onorific), dar el nu se transmite de la o generație la alta.

Ca de obicei atunci când au de-a face cu niște cuvinte care nu pot fi explicate fără înțelegerea contextului istoric în care ele au apărut, și *banus*, împreună cu familia sa de cuvinte, face parte din această categorie, lingviștii greșesc pentru că istoria ne spune o altă poveste. Spre deosebire de *banus*, care este un titlul *în exercițiu* înainte de-a deveni onorific, *banissa* este un **titlu**¹⁹⁷ strict **onorific**¹⁹⁸, care este dobândit și purtat doar de către soața (văduva) unui personaj istoric care la rândul lui poartă ori a deținut titlul de *banus*. Asemeni titlului onorific de *banus*¹⁹⁹, el este păstrat legitim până la moarte și familia face referire la el și ulterior. Titlul de *banica*, pe care-l găsim în documentele latine sub forma *banissa*, apare în mediul slavilor din sud²⁰⁰ (1299²⁰¹) și ulterior pătrunde timid și în mediul nobiliar al regatului ungar (1431²⁰¹), unde pare că nu este complet²⁰² asimilat terminologic. Supraviețuiește tot în mediul slavilor din sud și după Mohács (1526).

¹⁹⁷ altfel nu putem explica de ce, de exemplu, apare *Paulus banus Crouaciae, Dalmaciae et dominus Bosnae notificat, quod una cum consorte sua Vrsa Banissa* (7.04.1299). Aici Ursa este menționată deja drept soție a lui Paul prin expresia *consorte sua* (*consoarta sa/lui* -tr.m.). Deci, *Banissa* are un alt rol decât acela de-a menționa repetitiv că este vorba de *soția banului*. Dacă în text cuvântul *banissa* apare singur, atunci am putea eventual înțelege *soția/văduva banului*, dar și în acest caz ar trebui să deslușim mai degrabă *titlul (onorific) purtat de către soția banului* (ori *soția / văduva unui fost ban*).

¹⁹⁸ pentru a fi *în funcțiune* ar trebui să luăm în considerare perioada *post* decesul soțului, dar nu există vreun atare exemplu care să poată fi invocat.

¹⁹⁹ *vide* Forțiu, 2017.

²⁰⁰ mai ales în mijlocul celor pe care azi i-am denumi croați și bosniaci.

²⁰¹ *vide infra* sub anul respectiv atestarea sa documentară.

²⁰² Niciun document regal nu-l menționează și există foarte puține exemple și toate au legătură cu slavii din sud (*vide* la 1431, 1504).

BIBLIOGRAFIE

- Alačević, 1900** = Giuseppe (i.e. Josip -n.m.) ALAČEVIĆ, *Caterina moglie di Giovanni Nelipcich Conte di Cetina e bano della Dalmazia e della Croazia*, În: *Bullettino di archeologia e storia dalmata (Bulletin d'archéologie et d'histoire dalmate / Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku)*, Anno XXIII. (1900), N.ro 8–9 (Agosto-Settembre), pp. 171–173.
- Barada, 1930** = Miho BARADA, *Vrijeme smrti i obiteljski odnošaji bana Mladena II. Novi prilozi*, În: *Šišićev zbornik / Melanges Šišić: Zbornik naučnih radova Ferdi Šišiću povodom šezdesetgodišnjice života, 1869-1929, posvećuju prijatelji, štovatelji i učenici*, Grga NOVAK (ed), Zagreb, Tiskara C. Albrecht, 1929 (i.e. 1930 - n.m.), XVI + 676 pg.; pp. 167–171.
- Boronkai, Szovák, 1995** = Iván BORONKAI, Kornél SZOVÁK, *Ergänzungen zum Lexicon Latinitatis Medii Aevi Hungariae*, În: *Archivum Latinitatis Medii Aevii (ALMA)*, (Bulletin du Cange), Tome LIII, Union Académique Internationale, Librairie Droz, Genève, 1995, 252 pg., ISBN 90 04 09068 1, 978-2-600-05349-5; pp. [41]–86.
- C. Tóth et alii, 2016** = *Magyarország világi archontológiája 1458–1526, I. Főpapok és bárók*, C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás, Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2016, 360 pg., ISBN 978-963-416-034-2ö, 978-963-416-035-9, ISSN 2064-0951.
- Camera, 1860** = Matteo CAMERA, *Annali delle Due Sicilie dall'origine e fondazione della monarchia fino a tutto il regno dell'augusto sovrano Carlo 3. Borbone*, Volume Secondo, Napoli, Stamperia e cartiere del Fibreno, 1860, 524 pg.
- CR** = *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451-1484) digessit Speratus NODILO*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Vigesimum Quintum, Scriptores, Volumen II, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagreb, 1893, XIX + 439 pg.
- Daničić, 1880-1882** = Đuro DANIČIĆ, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Dio I: A–ČEŠUĽA, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1880-1882, 960 pg.
- DF** = *Magyar Országos Levéltár (MOL)*, Budapest, HU, *Diplomatikai fényképgyűjtemény*.

- DL** = *Magyar Országos Levéltár* (MOL), Budapest, HU, *Diplomatikai levéltár*.
- DIRH, II/3** = Eudoxiu de HURMUZAKI, Nic[olae]. DENSUSIANU, *Documente privitoare la Istoria Românilor ...*, Volumul II, Partea 3, 1510–1530, Cu unû appendice: *Documente Slavone*: însoțite de traduceri latine: 1510–1527, Publicate sub auspiciile Academiei Române și ale Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice, Bucuresci, 1892, XL + [2] + 747 pg.
- Dvořákov, 2002** = Daniela DVOŘÁKOVÁ, *Lengyelek luxemburgi Zsigmond udvarában*, În: *Századok*, 136. Évfolyam (2002), 2. Szám, pp. [391]–415.
- DZ** = T[adija]. SMIČIKLAS, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae / Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.*, Volumen / Svezak II–XIII, Zagreb, 1904–1915.
- Engel, 2003a** = ENGEL Pál, *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*, În: *Ibidem, Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD könyvtár IV. – Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.
- Engel, 2003b** = ENGEL Pál, *Középkori magyar genealógia*, În: *Ibidem, Magyar középkori adattár*, Arcanum DVD Könyvtár, IV, Családtörténet, heraldika, honismeret, 2003 (*editio princeps* MTA Történettudományi Intézete, Budapest, Arcanum CD-ROM, 1.03.2001, 25,9 MB), ISSN 1588-9815, ISBN 963 9374 72 5.
- Finály, 1892** = FINÁLY Henrik, *A Besztercei szöszedet. Latin-magyar nyelvemlék a XV. századból / az eredeti kéziratból kiadta, értelmezo jegyzetekkel kíserte és teljes szömutatókat készített hozzá ...*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1892, 92 + [16] pg.
- Fine, 1994** = Johan V[an]. A[ntwerp]. FINE, JR., *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, xvi + 683 + [5] pg., ISBN 0-472-10079-3, 0-472-08260-4.
- Fine, 2010** = John V[an]. A[ntwerp]. FINE, Jr., *When Ethnicity Did Not Matter in the Balkans: A Study of Identity in Pre-Nationalist Croatia, Dalmatia, and Slavonia in the Medieval and Early-Modern Periods*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2010, xiv + [2 härți] + 652 pg., ISBN 0-472-11414-X, 978-0-472-11414-6.

- Forþiu, 2017** = Sorin FORÞIU, *Despre titlul onorific de "banus"*, În: *ArheoVest*, V (2017) (sub tipar).
- Galavics, 2002** = GALAVICS Géza, *Esterházy László tézislapján (1680) – egy főrangú család múlt és jövőképe*, În: *DÉTSZY Mihály nyolcvanadik születésnapjára: Tanulmányok*, Művészettörténet - Műemlékvédelem, XI., Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest, 2002, 674 pg., ISBN 963 00 9325 1, ISSN 1215 7678; pp. 269–298.
- Gelcich, Thallóczy, 1887** = *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae / Raguzai és Magyarországi összeköttetéseknek oklevéltára*, A Raguzai állami, a Bécsi cs[ászári]. és kir[ályi]. titkos és egyéb levéltárakban levő okiratokból összeállította GELCICH József (i.e. Josip GELČIĆ / JELČIĆ -n.m.), bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta THALLÓCZY Lajos, M[agyar]. Tud[ományos]. Akadémia Tört[ténelmi]. Bizottsága, Budapest, 1887, LIX + [1] + 924 pg.
- Guldescu, 1964** = Stanko GULDESCU, *History of medieval Croatia*, Mouton & Co. Publishers, The Hague, 1964, 352 pg. + o hartă.
- Habelić, 1670** = *Dictionar ili Réchi Szlovenske zvezega ukup zebrane, u red postauljene*, i Diachkemi zlahkotene trudom Jurja HABDELICHA, masnika Tovarustva Jesusevoga, na pomoch napredka u diachkom navuku skolneh mladenczeu horvatszkoga i szlovenszkoga naroda, Graz, 1670, on-line <http://crodrop.ffzg.hr/habelic/default.aspx>
- Horvat, 1912** = Rudolf HORVAT, *Članovi hrvatskoga sabora god. 1588.*, În: *Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga Zemaljskoga Arkiva*, Godina XIV (1912), pp. [102]–104.
- Ibler, 2007** = Mladen IBLER, *Count Ivan Anž Frankopan, the Royal Steward of the Estate in Sweden 1426-1434*, 19.02.2007, [13] pg., on-line <http://www.croatianhistory.net/etf/ibler.pdf> (23.08.2017).
- Iveković, Broz, 1901** = F[ranjo]. IVEKOVIĆ, I[van]. BROZ, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Svezak I. A–O., Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek), Zagreb, Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek), 1901, VII + [1] + 951 + [1] pg.
- Kilián, 1973** = KILIÁN István, *A XVII-XVIII. századi iskolai színjátzás Sárospatakon*, În: *Annales Musei Miskolciensis de Herman Ottó Nominati / A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, XII. (1973), pp. [129]–186.
- Klaić, 1898** = V[jekoslav]. KLAIĆ, *Rodoslovje knezova Nelipića od plemena Svačić. Genealogijska Studija*, În: *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, 3 (1898), pp. 1–18.

- Klaić, 1902** = V[jekoslav]. KLAIĆ, *Građa za topografiju ličko-krbavske županije u srednjem vijeku*, In: *Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, Nove Serije, 6/1 (Listopad 1902), pp. [1]–31.
- Klaić, 1911** = Vjekoslav KLAIĆ, *Povjest Hrvata: od najstarijih vremena do svrтка XIX. stoljeća*, Svezak Treći: Dio Prvi, Četvrto Doba: ..., Zagreb, 1911, [10] + 464 + [2] + XII pg.
- Kukuljević, 1863** = Ivan KUKULJEVIĆ Sakcinski, *Acta croatica / Listine hrvatske*, Monumenta Historica Slavorum Meridionalium / Povjestni Spomenici Južnih Slavenah, Knjiga I, Zagreb, 1863, VIII + 339 + [53] pg.
- Kukuljević, 1896** = I[van] KUKULJEVIĆ de Saccis (i.e. Sakcinski -n.m.), *Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae: saeculi XIII.* (opus posthumum), Zagrabiae, Typis officinae Societatis typographicae, 1896, 462 pg.
- Ljubić, 1868** = Sime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Knjiga I: *Od godine 960 do 1335*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Primum, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1868, XL + 464 pg.
- Ljubić, 1878** = Sime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnog Slavenstva i Mletačke Republike*, Knjiga VI: *Od godine 1409 do 1412*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen IX, Zagreb, 1878, XV + 309 pg.
- Ljubić, 1886a** = Sime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Knjiga VII: *Od godine 1412 do 1420*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Duodecimum, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1882, XIII + 325 pg.
- Ljubić, 1886b** = Sime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Knjiga VIII: *Od godine 1420 do 1424*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Decimum Septimum, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1886, XI + 299 pg.
- Ljubić, 1891** = Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike*, Knjiga X: *Od godine 1453 do 1469*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Vigésimus Secundum, Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb, 1891, XXVI + 496 pg.
- Lopašić, 1889** = Radoslav LOPAŠIĆ, *Spomennici (sic! Spomenici -n.m.) krvatske krajine*, Knjiga III: *Od godine 1693 do 1780 i u Dodatku od g. 1531. do 1730*, Monumenta spectantia historiam

- Slavorum meridionalium, 20, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagreb, 1889, XVIII + 519 pg.
- Lovrenović, 1986** = Dubravko LOVRENOVIĆ, *Kako je bosanski vojvoda Sandalj Hranić došao u posjed Ostrovice i Skradina*, În: *Radovi*: Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 19, No. 1 (Rujan 1986), pp. 231–236.
- Lucius, 1666** = Ioannis LVCII Dalmatini, *De regno Dalmatiæ et Croatiae libri sex.*, Amstelædami, Apud Ioannem Blæev, M.DC.LXVI (i.e. 1666 -n.m.), [2] + 474 pg. + 2 härți.
- Mályusz, 1927** = MÁLYUSZ Elemér, *A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban.* (Második közlemény.): *VII. Remetei kolostor.*, În: *Levéltári Közlemények, Ötödik Évfolyam* (1927 Március), 1. Szám; pp. [136]–209.
- Madirazza, 1911** = Francesco MADIRAZZA, *Storia e costituzione dei comuni dalmati*, Spalato, Edizione dell'autore (Split, Narodna tiskara), 1911, 584 pg.
- MDA** = *Micul dicționar academic (MDA)*, Academia Română, Institutul de lingvistică "Iorgu Iordan-Al. Rosetti", vol. I, Literale A-C, Ed. Univers Enciclopedic, București, 2001, 776 pg., ISBN 973-8240-69-7.
- Micalia, 1649** = *Blago Jeziga Slovinskoga' illi slavonik ù Komu iz gorarajuse rjeci slovinske Latinski, i Diacki. Thesavrus lingvæ Illyricæ sive Dictionarium illyricum. In quo verba Illyrica Italicè, & Latinè redduntur.* Labore P[ater]. Jacobi MICALIA societ[as]. Jesu collectum ... Lavreti, Apud Paulum, & Io[annem]: Baptistam Seraphinum, 1649., [14] + 863 + [1] pg.
- Miklosich, 1858** = Fr[anz, Ritter von]. MIKLOSICH, *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiæ, Bosnae, Ragusii*, Vienne, Guilelmum Braumüller, 1858, XII + 578 pg.
- Pálosfalvi, 2009a** = PÁLOSFALVI Tamás, *Hatalmi harcok a Horvát-Szlovón bánságban: 1495–1507*, În: *História*, 31. Évfolyam (2009), 2. Szám, pp. 11–13.
- Pálosfalvi, 2009b** = PÁLOSFALVI Tamás, *Bajnai Both András és a szlavón bánság. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513*, În: *Honoris Causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*, NEUMANN Tibor, RÁCZ György (eds), Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 40, Analecta Mediaevalia, III., MTA - Történettudomány Intézet, Budapest–Piliscsaba, 2009, 564 pg., ISBN 9789639627253; pp. 251–300.

- Pálosfalvi, 2014** = Tamás PÁLOSFALVI, *The Noble Elite in the County of Körös (Krizevci) 1400-1526*, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2014, 526 pg., ISBN 978-963-9627-84-0, ISSN 2063-3742.
- Pop, 1991** = Ioan Aurel POP, *Instituții medievale românești: adunările cneziale și nobiliare (boierești) din Transilvania în secolele XIV–XVI*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, 256 pg. + 8 pl., ISBN 973-35-0176-X.
- Rački, 1881** = Fr[anjo]. RAČKI, *Notae Joannis Lucii*, În: *Starine*, XIII (1881), pp. [211]–268.
- Reiner, 1986** = RAINER Pál, *A Frangepán család címerváltozatai a XIV–XVI. században*, În: *Publicationes Museorum Comitatus Veszprimensis / A Veszprém megyei múzeumok közleményei*, 18. sz. (1986), pp. 353–364.
- Stipišić, Šamšalović, Matijević-Sokol, 1983** = Jakov STIPIŠIĆ, Miljen ŠAMŠALOVIĆ, Mirjana MATIJEVIĆ-SOKOL (index), *Zapiski Velikog vijeća grada Splita / Libri Maioris consilii civitatis Spalati: 1352–1354, 1357–1359*, În: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 12 (Ožujak 1983), pp. 63–266.
- Strohal, 1909** = R[udolf]. STROHAL, *Stare pjesme o buni Petra grofa Zrinskoga i Franje Krste Frankopana*, În: *Vjesnik*, Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga Zemaljskoga Arkiva., Godina XI. (1909), pp. [100]–117.
- Szamota, 1894** = SZAMOTA István, *A Schlägli magyar szójegyzék. A XV. század első negyedéből az eredeti kéziratból közzétette, bevezetéssel és magyarázatokkal*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1894, 111 + [17] pg.
- Šišić, 1905** = Ferdo pl. ŠIŠIĆ, *Iz arkiva u Körmendu*, În: *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko dalmatinskoga zemaljskoga arkiva*, Godina VII. (1905), pp. [209]–228.
- Šišić, 1912** = Ferdo pl. ŠIŠIĆ, *Iz arkiva hercega Batthyányja u Körmendu. (Nastavak.)*, În: *Vjesnik Kr. Hrvatsko-Slavonsko-Dalmatinskoga Zemaljskoga Arkiva*, Godina XIV (1912), pp. [43]–58.
- Šišić, 1912b** = Ferdo ŠIŠIĆ, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (= Hrvatski saborski spisi)*, Volumen III / Knjiga Treća: *Od godine 1557. do godine 1577*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen Tricesimum Nonum, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagreb, 1912, XXXVI + 532 pg.

- Šišić, 1917** = Ferdo ŠIŠIĆ, *Acta comitialia regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (= *Hrvatski saborski spisi*), Volumen IV / Knjiga Četvrta: *Od godine 1578. do godine 1608. Dodatak od 1573.–1605.*, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, Volumen XLI, Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium, Zagreb, 1917, XXII + 603 pg.
- Thallóczy, 1914** = Ludwig von Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, Übersetzt von Franz ECKHART, Verlag von Duncker & Humblot, München und Leipzig, 1914, XII + 478 + [2] + 2 hárți.
- Thallóczy, Barabás, 1910** = THALLÓCZY Lajos, BARABÁS Samu, *A Frangepán család oklevéltára, I: 1333–1453*, Monumenta Hungariae Historica / Magyar Történelmi Emlékek, Diplomataria / Első Osztály Okmánytárak, XXXV, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1910, XXXVIII + [2] + 456 + [4] pg.
- Tkalčić, 1896** = Joannes Bapt. / Ivan Krst. TKALČIĆ, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, Metropoli regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*, Volumen Tertium. (Diplomata: 1500 – 1526.) / *Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, prijestolnice kraljevine Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske*, Svezak Treći. (Izprave: 1500 – 1526), Zagreb, 1896, [5] + CXVII + [1] + 368 pg.
- Tkalčić, 1900** = Joannes Bapt. / Ivan Krst. TKALČIĆ, *Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, Metropoli regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae* (libri citationum et sententiarum. Ann. 1412 – 1448) / *Povijesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba, prijestolnice kraljevine Dalmatinsko-Hrvatsko-Slavonske*, Svezak Sesti (Knjige sudbenih poziva i presuda. God. 1412 – 1448.), Zagreb, 1900, [4] + XXXI + [1] + 538 pg.
- Wenzel, 1874** = WENZEL Gusztáv, *Stibor vajda. Életrajzi tanulmány*, Értekezések a Történelmi Tudományok köréből, IV. kötet, Budapest, Hoffman és Molnár, 1874, 216 pg.
- Wertner, 1913** = WERTNER Mór, *Családtörténelmi Kalászat. (Első közlemény.)*, 1. *Beheim Mihály az 1457. évi magyarországi események szereplőiről.*, Ín: *Turul*, 1913-2, pp. 56–76.
- ZsO, VIII** = BORSA Iván, C. TÓTH Norbert, *Zsigmondkori oklevéltár, VIII. (1421)*, Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok, 39., Magyar Tudományos Akadémia, Kutatóhelyek Irodája, Budapest, 2003, 504 pg., HU ISSN 0073-4055.